"पादप्रसारणञ्चाग्रे तथा पर्य्यङ्कबन्धनम् ॥"
इत्यपराधगणनायां हरिभक्तिविलास: ॥

पर्य्यटनं, क्ली, (परितोऽटनं भ्रमणम् । परि+अट+भावे ल्युट् ।) सर्व्वतोभावेनाटनम् । पुन: पुनर्गमनम् । भ्रमणम् । तत्पर्य्याय: । अज्या २ अटाट्या ३ । इत्यमर: । २ । ७ । ३६ ॥ (यथा, भागवते । ६ । ७ । १८ ।
"भूमे: पर्य्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणै: ॥")

पर्य्यनुयोग:, पुं, (परितोऽनुयोग: पृच्छा । परि+अनु+युज्+भावे घञ् ।) जिज्ञासा । इति हलायुध: ॥ ("एतेनास्यापि पर्य्यनुयोगस्यानवकाश: ।" इति दायभाग: ॥)

पर्य्यन्त:, पुं, (परितोऽन्तम् । प्रादिसमास: ।) शेषसीमा । इति दुर्गादास: ॥ (यथा, पञ्चतन्त्रे । १ । १४१ ।
"पर्य्यन्तो लभ्यते भूमे: समुद्रस्य गिरेरपि ।
न कथञ्चित् महीपस्य चित्तान्त: केनचित् क्वचित् ॥"
समीपम् । यथा, हरिवंशे । १२२ । ५३ ।
"पर्य्यन्तदेशं सरसेन देवी
लिलेप सा लोहितचन्दनेन ॥"
पार्श्व: । यथा, रघौ । १८ । ४३ ।
"पर्य्यन्तसञ्चारितचामरस्य
कपोललोलोभयकाकपक्षात् ।
तस्याननादुच्चरितो विवाद:
चस्खाल वेलास्वपि नार्णवानाम् ॥")

पर्य्यन्तभू:, स्त्री, (पर्य्यन्तस्य शेषसीमाया भू: पृथिवी ।) नदीनगरपर्व्वतादेरुपान्तभूमि: । तत्पर्य्याय: । परिसर: २ । इत्यमर: ।२।१।१४॥

पर्य्यन्तिका, स्त्री, (परित: सर्व्वतो भावेन अन्तिका गुणादीनां नाशिका ।) गुणभ्रंश: । इति हारावली । २१० ॥

पर्य्यन्य:, पुं, (पर्जन्य+पृषोदरादित्वात् साधु: ।) इन्द्र: । शब्दायमानमेघ: । मेघशब्द: । इत्युणादिकोष: ॥ (यथा, गो: रामायणे ।६।३१।३२।
"ततो दुन्दुभिनिर्घोष: पर्य्यन्यनिनदोपम: ॥")

पर्य्यय:, पुं, (परि क्रमश: अयो गमनम् ।) क्रमोल्लङ्घनम् । (परि शास्त्रलोकाचारमर्य्यादां परित्यज्य अयो गमनमुल्लङ्घनमित्यर्थ: ।) अतिक्रम: । शास्त्रतो लोकव्यवहाराच्च प्राप्तस्यार्थस्य परित्याग: । तत्पर्य्याय: । अतिपात: २ उपात्यय: ३ । इत्यमरभरत: ॥ विपर्य्यय: ४ व्यत्यय: ५ । अतिपतनम् ६ अत्यय: ७ अतिक्रम: ८ । इति शब्दरत्नावली । (यथा, महाभारते ।१।४८।१२।
"अज्ञान्याच्छादये चाहं यथा कुपुरुषस्तथा ।
अमर्षं धारये चोग्रं प्रतीक्षन् कालपर्य्ययम् ॥")

पर्य्ययणं, क्ली, (परितोऽयते गच्छत्यनेन । परि+अय+ल्युट् ।) अश्वसज्जा । इति शब्दमाला ॥ जिन् इति भाषा ॥

पर्य्यवस्था, स्त्री, (परितोऽवस्थानम् । परि+अव+स्था+"आतश्चोपसर्गे ।" ३ । ३ । १०६ । इत्यङ् ।) विरोधनम् । इत्यमर: । ३ । २ ।२१॥

पर्य्यवस्थाता, [ऋ] त्रि, (पर्य्यवतिष्ठते इति । परि+अव+स्था+तृच् ।) पर्य्यवस्थाकर्त्ता । विरोधी । इति हलायुध: ॥ (यथा, किरातार्ज्जुनीये । ११ । १३ ।
"अन्तक: पर्य्यवस्थाता जन्मिन: सन्ततापद: ।
इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्तावुत्तिष्ठते जन: ॥")

पर्य्यवस्थानं, क्ली, (परितोऽवतिष्ठतेऽनेन । परि+अव+स्था+करणे ल्युट् ।) विरोध: । इति जटाधर: ॥ सर्व्वतोभावेनावस्थितिश्च ॥

पर्य्यस्त:, त्रि, (परितोऽस्त: क्षिप्त: । असु इर क्षेपे+क्त: ।) पतित: । हत: । इति मेदिनी । ते, १२१ ॥ (सर्व्वत: प्रसृत: । विस्तृत: । यथा, हरिवंशे । १५६ । २० ।
"पर्य्यस्तां पृथिवीं कृत्स्नां सार्द्धां सरथकुञ्जराम् ॥")

पर्य्यस्तिका, स्त्री, (परित: अस्यते क्षिप्यते शरीरमत्र । परि+अस क्षेपे+अधिकरणे क्तिन् । तत: स्वार्थे कन् ।) खट्टा । इति हेमचन्द्र: । ३ । ३४३ ॥

पर्य्याणं, क्ली, (परितो याति गच्छत्यनेनेति । परि+या+ल्युट् । पृषोदरादित्वात् साधु: ।) अश्वपल्ययनम् । इति हेमचन्द्र: । ४ । ३१८ ॥ (यथा, बृहत्संहितायाम् । ९३ । ६ ।
"आरोहयमन्यवाजिनां
पर्य्याणादियुतस्य वाजिन: ।
उपवाह्य तुरङ्गमस्य वा
कल्यस्त्वेव विपन्नशोभना ॥")

पर्य्याप्तं, क्ली, (परि+आप्+भावे क्त: ।) यथेष्टम् । तृप्ति: । शक्ति: । निवारणम् । इति मेदिनी । ते, १२७ ॥ त्रि, प्राप्त: ॥ (शक्तिसम्पन्न: । यथा, भगवद्गीतायाम् । १ । १० ।
"पर्य्याप्तन्त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ।"
"पर्य्याप्तं समर्थं भाति इति ।" श्रीधरस्वामी ॥)

पर्य्याप्ति:, स्त्री, (परि+आप+क्तिन् ।) परित्राणम् । मरणोद्यतस्य निवारणम् । इत्यमरभरतौ ॥ प्रकाश: । प्राप्ति: । इति शब्दरत्नावली ॥ (तृप्ति: । यथा, कथासरित्सागरे । ७६ । १६६ ।
"नास्ति वसनिनां वत्स ! भुवि पर्य्याप्तये धनम् ॥"
शक्ति: । यथा, तत्रैव । २६ । ४७ ।
"प्रविष्ट: सोऽप्यपश्यत्तां तत्र नेत्रोत्सवप्रदाम् ।
धातुरद्भुतनिर्म्माणपर्य्याप्तिमिव रूपिणीम् ॥")
स्वरूपसम्बन्धविशेष: । स च सर्व्वेषामेव पदार्थानां विशिष्टबुद्धिनियामक: । पदार्थभेदेन नाना । यथा । पर्य्याप्तिश्चायमेको घट इमौ द्वौ इत्यादि प्रतीतिसाक्षिक: स्वरूपसम्बन्धविशेष: । इति दीधिति: ॥ समवायेन गुणे गुणत्वासत्त्वेऽपि चत्वारो गुणा इत्यादि प्रतीत्या गुणादिषु संख्यादिमत्त्वनियामकोऽपि तादृशसम्बन्ध: । इति सामान्याभावे जगदीश: ॥ द्वितीयव्युत्पत्तिवादे गदाधरभट्टाचार्य्यश्च ॥

पर्य्याय:, पुं, (परि+इण गतौ+"परावनुपात्यय इण: ।" ३ । ३ । ३८ । इति घञ् । क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्यय: ।) पर्य्ययणम् । क्रम: । (यथा, कुमारे । २ । ३६ ।
"पर्य्यायसेवामुत्सृज्य पुष्पसम्भारतत्परा: ।
उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते ॥")
तत्पर्य्याय: । आनुपूर्व्वी २ आवृत् ३ परिपाटी ४ अनुक्रम: ५ । इत्यमर: । २ । ७ । ३० ॥ आनुपूर्व्व्यम् ६ आनुपूर्व्वम् ७ आनुपूर्व्वकम् ८ परिपाटि: ९ । इति भरतादय: ॥ प्रकार: । अवसर: । इति मेदिनी । ये, ८६ ॥ निर्म्माणम् । द्रव्यधर्म्म: । इति हेमचन्द्र: ॥ ६ । १३९ ॥ क्रमे एकार्थवाचका: शब्दा: पर्य्याया: । इति विजयरक्षित: ॥ सम्पर्कविशेष: । येन सह यत्सम्पर्क: सम्बन्धस्तेन सह तत्पर्य्याय: । यथा,—
"समानं कुलभावश्च दानादानन्तथैव च ।
तयोर्व्विंशसमानं हि पर्य्यायश्च प्रचक्षते ॥"
इति कुलदीपिका ॥
(अर्थालङ्कारविशेष: । यथा, साहित्यदर्पणे १० । १०४ ।
"क्वचिदेकमनेकस्मिन्ननेकञ्चैकगं क्रमात् ।
भवति क्रियते वा चेत् तदा पर्य्याय इष्यते ॥"
उदाहरणं क्रमेण यथा,—
"स्थिता: क्षणं पक्ष्मसु ताडिताधरा:
पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिता: ।
वलीषु तस्या: स्खलिता: प्रपेदिरे
क्रमेण नाभिं प्रथमोदबिन्दव: ॥
विचरन्ति विलासिन्यो यत्र श्रोणिभरालसा: ।
वृककाकशिवास्तत्र धावन्त्यरिपुरे तव ॥
विम्बोष्ठरागादधरान्निवर्त्तित-
स्तनाङ्गरागादरुणाच्च कन्दुकात् ।
कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलि:
कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया कर: ॥
ययोरारोपितस्तारो हारस्तेऽरिवधूजनै: ।
निधीयन्ते तयो: स्थूला: स्तनयोरश्रुबिन्दव: ॥
एषु च क्वचिदाधार: संहतरूपोऽसंहतरूपश्च । क्वचिदाधेयमपि । यथा, 'स्थिता: क्षणं पक्ष्मसु' इत्यत्र उदबिन्दव: पक्ष्मादावसंहतरूप आधारे क्रमेणाभवन् । 'विचरन्ति' इत्याद्याधेयभूता वृकादय: संहतरूपारिपुरे क्रमेणाभवन् । एवमन्यत् । अत्र चैकस्यानेकत्र क्रमेणैव वृत्तिविशेषालङ्काराद्भेद: । विनिमयाभावात् परिवृत्ते: ॥")

पर्य्यायशयनं, क्ली, (पर्य्यायेण क्रमेण शयनम् ।) प्रहरिकादीनां क्रमेण शयनम् । तत्पर्य्याय: । उपशाय: २ विशाय: ३ । इत्यमरभरतौ ॥

पर्य्यास:, पुं, (पर्य्यस्यते इति । परि+अस्+घञ् ।) पतनम् । हननम् । इति पर्य्यस्तशब्दार्थदर्शनात् ॥ (परिवर्त्त: । यथा, मार्कण्डेयपुराणे । ५३ । २ ।
"महाभूतप्रमाणञ्च लोकालोकन्तथैव च ।
पर्य्यासं परिमाणञ्च गतिश्चन्द्रार्कयोरपि ॥")

पर्य्युदञ्चनं, क्ली, (पर्य्युदच्यते इति । परि+उत्+अञ्च+"ल्युट्पुटौ बहुलम् ।" ३ । ३ । ११३ । इति ल्युट् ।) ऋणम् । इत्यमर: । २ । ९ । ३ ॥